

ÚVAHA O GLOBÁLNÍCH PROBLÉMECH SVĚTA

Zbyněk Kuna

Ing. Zbyněk Kuna, PEF, katedra zemědělské ekonomiky, Česká zemědělská univerzita,
165 21 Praha 6 - Suchbát

Anotace:

Autor si v práci všímá globálních problémů světa, přičemž hlavní pozornost věnuje populačnímu vývoji v rozvojových zemích. Předpokládá v příštích desetiletích značnou migraci obyvatel, a to i v důsledku očekávaných klimatických změn. Hlavní odpovědnost za budoucí vývoj přisuzuje vyspělým zemím a mezinárodním institucím.

Summary:

Author mentions global problems of the world, the main attention he gives to the population development in developing countries. He presumes a considerable migration of the people in next ten years, also in consequence of expected climatic changes. Main responsibility for the future development he gives to the developed countries and to the international institutions.

Klíčová slova:

globální problémy, demografický vývoj, rozvojové země, migrace obyvatel, potravinový deficit

Key words:

global problems, demographical development, developing countries, food deficit

Rok 1979 byl OSN vyhlášen Mezinárodním rokem dítěte. V průběhu 12 měsíců se na celém světě narodilo 122 000 000 dětí. Věku pěti let se však nedočkal každé desáté. Diagnóza? Hlad, podvýživa. Od té doby uplynulo 16 let, změnilo se něco? Ale ovšem, rodí se ještě více dětí. Bohužel jich také více umírá. Nejdrastičtější situace je v tomto směru v Africe, kde se v průměru každé třetí dítě nedožije školního věku.

Svět lidí měl vždycky své kruté paradoxy. Bohužel je má i ten dnešní. Vždyť na zbrojení se nyní každoročně vydává víc než 1000 mld USD. Mnohem méně dolarů, věnovaných rozvoji zemědělství, skladování a distribuce potravin, by přineslo zásadní obrat

ve výživové situaci lidstva. V této souvislosti je však třeba podotknout, že v poměru ke svým možnostem často více vojenských výdajů musí unést rozpočty rozvojových zemí.

Příkladů, které vyřezávají dech, je celá řada. Druhá světová válka trvala šest let. Podle některých názorů by za prostředky, které stál v průměru jeden měsíc této války, bylo možno zúrodnit Saharu do podoby té obilnice, jakou snad byla před šesti či sedmi tisíci lety.

Výživový problém. Problém minima základních potravin pro každou lidskou bytost na této planetě. Každý sedmý člověk hladoví či je podvyživen. To je střízlivý odhad. Kde se schovává svědomí lidstva? Nejistoty v oblasti globálních potravinových zdrojů jsou nejistotami naší budoucnosti. Krok za krokem se současná civilizace přibližuje kritické situaci.

Hlad a podvýživa, úpadek životního prostředí, demografický růst, propastné ekonomické rozdíly mezi jednotlivými zeměmi světa, nejistoty v oblasti zdrojů vody a potravin, nacionalismus a náboženský fundamentalismus, jaderné zbraně, drogy a vzestup agresivity, "morálka" peněz a nadnárodní mafie...Celý komplex problémů, často spjatých s agrárním sektorem, hrozí explozí.

Vývoj populace

Z problémů, které se dnes označují jako globální, získává na naléhavosti demografický vývoj. Strmý vzestup početního stavu lidské populace má dlouhodobé a komplexní důsledky a přináší nové nároky na využívání přírodních zdrojů Země včetně úseku zemědělství.

Na počátku všeho, před 12 000 lety, když se na Zemi objevili první zemědělci, obývalo tuto planetu 5 miliónů lidí, což je zhruba polovina obyvatel dnešní České republiky. V době Kristova života - na přelomu letopočtu - chodilo po této Zemi na 250 miliónů lidí (tj. počet obyvatel USA dnes). Ke zdvojnásobení, tzn. na 500 miliónů, bylo třeba dalších 15 století. Kolem roku 1820 bylo dosaženo první miliardy. V době, kdy Emil Zátopek vyhrával olympiády, tedy v polovině našeho století, žilo na Zemi 2,5 miliardy lidí. Dnes je to již 5,5 miliard a podle prognóz OSN by to v polovině příštího století mohlo být 10, možná i 12 miliard. Co se stane dál?

Jak se změní přírodní podmínky pro zemědělství v souvislosti s průmyslovými exhalacemi a skleníkovým efektem? Může Země skutečně uživit 10, 12 či dokonce 15 miliard lidí? V roce 2000 nás bude 6 miliard, a i kdyby porodnost v rozvojových zemích (RZ) rychle klesla na úroveň průmyslově vyspělých zemí, světové obyvatelstvo by nějaký čas dále rostlo a dosáhlo by počtu cca 10 miliard. Mladá věková struktura 3/4 lidstva neumožňuje, aby svět dosáhl ustálení počtu obyvatel v krátké době.

Otazníky jsou i v souvislosti s demografickým přechodem. Je situace v dnešních RZ skutečně srovnatelná s tím, co Evropa prodělala mezi polovinami osmnáctého a našeho století (a Severní Amerika a Japonsko o něco později též)? Nepoklesla mortalita v RZ jen díky

vnějšimu zásahu, bez souvislosti s vlastním vývojem? Přestože porodnost od 70. let v některých regionech třetího světa i výrazněji klesá (východní Asie), kupříkladu tropická Afrika se těmito tendencím vymyká.

Obvykle nejsme sto plného vhledu do situace zemí, jež se nacházejí v začarovaném kruhu populačního růstu. Tyto země chudnou každým dnem, poněvadž v principu výhodná mladá věková struktura (dynamismus, adaptabilita, mobilita obyvatel) se nemohou projevit. Proč? Na to snad odpoví následující řádky. Pro zjednodušení rozlišujeme jen tři věkové skupiny : I. do 14 let (období výchovy a vzdělávání), II. od 15 do 64 let (období ekonomické aktivity), III. 65 a více let (období důchodu). V Evropě a v Severní Americe je 21% lidí do 14 let, 67% ve věku 15 až 64 let a 12% starších 65 let. Naproti tomu v Africe je v první skupině 45% lidí, ve druhé 52% a ve třetí jen 3%. Co z toho vyplývá? V Evropě a v Severní Americe žijí 2/3 obyvatel zbývajících 1/3, zatímco v Africe musí 1/2 obyvatel uživit druhou polovinu.

Představme si nyní, že se období vzdělávání prodlouží z průměrných 15 na 20 let. Pro ekonomický rozvoj je to naprostá nutnost a v hospodářsky vyspělých zemích je to dnes již konečně zvykem. V Evropě a v Severní Americe to žádný problém nezpůsobuje. Obyvatel do 20-ti let je 28% a zbývá tedy ještě asi 60% mužů a žen v aktivním věku na to, aby živili 40% ostatních.

V Africe je ve věku do 20-ti let 56% obyvatel a zhruba 40% lidí by se muselo postarat o obživu zbylých 60%. To znamená situaci právě opačnou. Chudé země mají nejen nízký příjem na obyvatele, ale nemají prakticky možnost zajistit dostatečné vzdělání, které je nezbytné pro jejich hospodářský vývoj.

Můžeme tedy konstatovat, že vysoký přírůstek v RZ má za následek zhoršování poměru mezi produktivní a "vyživovanou" částí populace. V první řadě je to problém obživy této teoreticky neproduktivní a stále rostoucí části populace a to v podmínkách relativně pomalého růstu HDP/obyvatele (případně i poklesu, jestliže růst obyvatelstva je vyšší). Rostoucí nároky na demografické investice (zdravotnictví, ale zejména školství) převyšují vesměs možnosti těchto zemí. V praxi to znamená, že v řadě RZ se počet negramotných zvyšuje. Převaha mladších ročníků ve druhé věkové skupině (15-64 let) umožňuje s matematickou logikou vyšší přírůsteky. Zvyšuje se nezaměstnanost (polozaměstnanost), protože pracovní příležitosti nerostou úměrně s potřebami stále početnějších ročníků, jež nastupují do produktivního věku.

Migrace obyvatel

S růstem populace vykrytalizoval další závažný problém - migrace obyvatel. V průběhu demografického přechodu v Evropě (1750-1950) vzrostl počet obyvatel kontinentu (včetně oblastí bývalého SSSR) ze 146 miliónů na 572 miliónů. Evropané kromě toho výrazně přispěli k populačnímu růstu v Severní a Latinské Americe, v Austrálii a na Novém

Zélandu, kde za totéž období počet obyvatel stoupl z 20 miliónů na 340 miliónů. Získaná technická a vojenská převaha umožnily, aby Evropa podstatnou část svého populačního přírůstku "vyvezla" jako osadníky do nových kolonií.

RZ jsou dnes v obtížnější situaci, poněvadž již žádný neobydlený "nový svět" neexistuje. Jejich jedinou pojistkou je možnost stěhování do těch vyspělých zemí, jež jsou nejjřídčeji osídleny. Uzavření hranic před přistěhovanci by nakonec proměnilo bohaté země v obležené pevnosti, které by davy příchozích stejně brzy zaplavily. Lze téměř s jistotou tvrdit, že mohutný populační růst zemí třetího světa se v příštích padesáti letech neobejde bez velkých přesunů obyvatel. Jde o to, aby lidé ve vyspělých zemích, kde je dnes počet obyvatel zhruba stabilizován či se dokonce zmenšuje, nechápali "nové stěhování národů" jako ohrožení civilizace, ale spíš jako zdroj nového dynamismu, který hospodářsky vyspělým zemím pomůže předat své nejcennější hodnoty i příštím generacím.

Migrace obyvatel však v příštích desetiletích patrně nebude mít příčinu pouze v populačním růstu v RZ. Tím je situace komplikovanější. Národnostní napětí, hospodářské potíže a příliš velký zbrojní arsenál ex-sovětských republik je také jednou z určujících nejistot našich dní. Nelze opomenout ani změny klimatu, oteplování planety, díky němuž se výrazně změní životní podmínky. To se nevyhne ani hustě zalidněným oblastem ve Středomoří, ani důležitým zemědělským regionům severoamerického středozápadu. Kromě rozšíření oblastí sucha lze očekávat úbytek pevniny. Při zvednutí hladiny oceánů o jeden metr zmizí korálové ostrovy (např. Maledivy) a území Bangladěše se zmenší o 2/3. Kam se odstěhuje 25 miliónů lidí z dolního toku Gangy a Brahmaputry? Při ročním průměrném HDP/obyvatele ve výši 160 USD jsou to jedny z nejhudších lidí světa. Poměrně bezpečné hráze, které dnes chrání Nizozemí, by si mohlo dovolit jen několik málo zemí, nehledě k tomu, že účinnost hrází v monzunových oblastech by byla krajně problematická.

Existují východiska?

Demografický vývoj je jen jedním z globálních problémů současného světa. Nemusel by být zdaleka tak závažný - ostatně i jako další naše "noční můry" - kdybychom mohli více věřit sami sobě. S růstem vzdělání, emancipace žen a sociálních jistot velmi rychle klesá zájem o početnou rodinu a i při již uvedené setrvačnosti demografického vývoje lze téměř s jistotou tvrdit, že i při zdvojnásobení současné populace disponuje Země dostatkem bohatství, které by zaručilo dobré životní podmínky pro každého člověka. Světové zemědělství je schopno vyprodukovat potraviny pro podstatně více lidí, moderní věda má k dispozici potřebné znalosti k rozvoji čistých a obnovitelných zdrojů energie a k tomu, aby zabránila zhoršování životního prostředí. Dokážeme těchto možností využít?

Násilí, hrabivost a nenasytot, které formovaly lidské dějiny, dosáhly takových rozměrů, že by snadno mohly vést ke kolapsu života na této planetě. Potřebujeme opravdu

silný náraz a vlastní úzkost k tomu, abychom změnili své priority? Abychom dovedli porovnat vlastní denodenní plýtvání s cizí podvýživou? Ze strany vyspělých zemí ani mezinárodních institucí nebyly dosud akceptovány kvalitativně nové situace dané rostoucí konfliktností celosvětových problémů. Svě sociální a politické zájmy - a nikoliv globální problematiku - sleduje kupříkladu i reforma společné zemědělské politiky zemí Evropské unie, a ani multilaterální dohoda Uruguayského kola GATT ji významněji nekoriguje.

Odpovědnost vyspělých zemí, které určují ekonomické dění, je nepopiratelná. Můžeme si dopřát ještě nějakou dobu na rozmyšlenou, než začneme brát globální problémy vážně, než budeme ochotni opustit konzumní způsob života? Máme ještě čas, řekněme deset, dvacet let...? Anebo už žádný čas nemáme?

Literatura:

World Health Statistics, WHO

UNESCO Statistical Yearbook, UNESCO

Vallin, Jacques : Světové obyvatelstvo, Academia, Praha 1992